O v i d i u M O C E A N U

Universitatea „Transilvania“ din Braşov, Facultatea de Litere
„Transilvania“ University from Braşov, Faculty of Letters

Sfântul Vasile cel Mare
Arătătorul celor cereşti

Saint Basil the Great
„The Revealer of Heavenly Things”

This research into the work of Saint Basil the Great, 1630 years after his death, is part of the events initiated as a result of the decision taken by the Holy Synod of the Romanian Orthodox Church to celebrate “the revealer of heavenly things“ in 2009, a year declared as “Memorial Year of St. Basil the Great, Archbishop of Caesarea Cappadocia (†379) and of the other The research particularly analyzes the contribution the Saint had to the strengthening of fundamental dogma and ritual elements. Saint Basil the Great was an adviser, teacher, guide towards heavenly things, which he brilliantly interpreted. His soul, inspired by his love for God, created the *Divine Liturgy* and the *Special Prayers for the Remission of Sins* and, beyond any controversy as to the paternity, the unity of the spirit animating them is obvious. Liturgical work of divine inspiration, the *Liturgy* particularly stands out through the *Anaphora* devised by Saint Basil. The elements of the *Divine Liturgy* and the structure of the *Anaphora* are analyzed.

In addition, emphasis is given to the nine *Homilies* of St. Basil the Great on the *Hexaemeron***,** uttered as a priest (he became a bishop in 370) during a particular week in the Lent. The *Hexaemeron* is a comment on the 1-26 verses from the *Confinement*, an unfinished work. In these texts, St. Basil proves a remarkable power to go into the mystery of Creation, with revealing results at the end. The *Hexaemeron* is a Christian guide for understanding Creation, the author using scriptural and rational arguments to object to the philosophical trends of the ancient times related to the genesis of the world. All this out of love for God, whom he glorifies for the beauty of the world He created.

The Treatise *On the Holy Spirit* is presented in the context of the religious disputes in the 4th century, when Orthodoxy used to be threatened by a series of heresies. The fearless attitude Saint Basil the Great had in defending Orthodoxy was favorably echoed at the time, as he was considered a “pillar of Orthodoxy”.

Keywords: Saint Basil the Great, Orthodoxy, dogma, ritual, Liturgy, the Holy Spirit, Creation

Institution’s address: B-dul Eroilor, nr. 29, Braşov, România, tel. 0268.474059, e-mail: *f-litere@unitbv.ro*

Personal e-mail: *omoceanu@yahoo.com*

„Pe tine, trâmbiţa cea cu dumnezeiască glăsuire şi cerească albină, care din florile învăţăturilor ai adunat mierea cea făcătoare de viaţă a dogmelor Treimii şi o ai lăsat Bisericii lui Hristos bogăţie neîmpuţinată, din care gustăm noi toţi, cu dulce cântare te lăudăm, cântând ţie: Bucură-te, mare ierarhe Vasile!”
(*Condac 1, Acatistul Sfântului Ierarh Vasile cel Mare*).

O cercetare a operei Sfântului Ierarh Vasile cel Mare, la 1630 de ani de la trecerea sa la Domnul, lasă impresia unei surprinzătoare actualităţi. Astfel de momente, de comemorare şi omagiere a unei personalităţi de o asemenea anvergură, sunt binevenite, nu numai pentru folosul duhovnicesc, fiindcă cerem mai fierbinte, într-un anume interval, mijlocirea Sfântului Ierarh către Dumnezeu, ci şi ştiinţific, în sensul că se creează un prilej de recitire a operei şi reevaluare, în context contemporan, a mesajului pe care l-a propus vremii de atunci şi tuturor celor care au urmat.

Niciun comentator al operei sale nu a fost mai adânc mişcat de uriaşa cuprindere a operei sale ca prietenul său, Sfântul Grigorie de Nazianz. *Cuvântul funebru rostit în cinstea Sfântului Vasile* (381) începe cu o descriere a prigoanelor anticreştine de la începutul secolului al IV-lea, declanşate de Maximin (305-313), în timpul cărora bunicul Sfântului Vasile şi soţia sa Macrina s-au refugiat în munţii Pontului, pentru a caracteriza contextul în care s-a format, iar după aceea trece în revistă momente ale vieţii sale de dăruire şi luptă pentru Ortodoxie, ca să ajungă la o caracterizare impresionantă a operei: „Când pun mâna pe *Hexaemeronul* lui şi citesc cu glas tare, încep a pricepe temeiurile Creaţiei, admir pe Creator cu mult mai mult

decât înainte. Când citesc scrierile sale polemice, parcă văd cu ochii focul de la Sodoma care preface în cenuşă limbile rele şi nelegiute ale ereticilor sau parcă văd Turnul Babel, pe cât de rău construit, pe atât de bine dărâmat de Vasile. Când citesc lucrările sale cu privire la Duhul Sfânt, aflu în ele pe Dumnezeul pe Care-L am şi eu şi prind curaj să grăiesc adevărul sprijinindu-mă pe învăţătura lui despre Dumnezeu şi pe interpretarea lui. Când citesc celelalte interpretări, pe care le scrie în trei sensuri, mă conving că nu trebuie să mă opresc la literă, nici să privesc lucrurile numai superficial, ci să pătrund mai departe, să cobor din adânc în adânc – că adâncul, spune Scriptura, adânc cheama - , să trec din lumină în lumină până ce voi ajunge la punctul culminant. Când citesc laudele în cinstea mucenicilor, îmi dispreţuiesc trupul, mă simt solidar cu cei lăudaţi şi mi se trezeşte şi mie dorul de luptă. În sfârşit, când citesc lucrările lui cu cuprins moral şi practic, îmi curăţ cu ele sufletul şi trupul, ajung un templu gata să-L primească pe Dumnezeu. Ajung un instrument muzical pus în mişcare de Duhul Sfânt, care cântă slava şi puterea lui Dumnezeu”[1]. Cuvintele Sf. Grigorie de Nazianz indică expresiv o calitate a scrisului marelui ierarh Vasile: puterea de convingere, tăria mărturisirii, energia afirmaţiei, consecvenţa. Dacă ar fi să identificăm o calitate fundamentală, ar fi aceea de ***povăţuitor*** în toate aspectele importante ale vieţii creştine: viaţa liturgică, vieţuirea morală individuală, familială şi socială (unde se integrează, ca o dezvoltare specială, filantropia), vieţuirea ascetică. Un povăţuitor este dascăl, ghid, călăuză, o persoană implicată, o conştiinţă a cărei voce însoţeşte în chip tainic pe cel chemat la lucrare dumnezeiască, pe cititor, pe ucenic. Cuvântul Sf. Vasile provoacă la o atitudine activă, la meditaţie, la lucrare, sugerând întotdeauna o angajare fără echivoc. Sufletul său, înaripat de dragostea pentru Dumnezeu, a creat *Sf. Liturghie* şi *Molitvele* şi, dincolo de orice controverse cu privire la paternitate[2], e lesne de observat unitatea duhului care le animă. Operă liturgică de inspiraţie divină, *Liturghia* se distinge în chip deosebit prin *Anaforaua* alcătuită de Sfântul Vasile. Sf. Vasile a prelucrat şi a îmbogăţit un text euhologic în circulaţie în acea vreme, creat de tradiţia apostolică, dându-i o strălucire cu totul aparte, nu numai prin expresivitatea limbii, ci, mai ales, prin profunzimea teologică a adevărurilor de credinţă pe care le cuprinde. Primul text din cadrul anaforalei (*Rugăciunea teologică*) este doxologie, laudă şi preamarire a lui Dumnezeu cel Unul în Treime slăvit şi a lucrării Lui în lume şi se încheie prin veşnicul imn cântat de îngeri („Sfânt, Sfânt, Sfânt Domnul Savaot!...”). Următorul text (*Rugăciunea hristologică* - „Cu aceste fericite puteri...”) aduce mulţumire pentru întreaga iconomie a mântuirii, cu amintirea instituirii Sfintei Euharistii la Cina cea de Taina. Ultima secţiune este cea de cerere, începând cu epicleza (pentru ca „să vină Duhul Tău cel Sfânt peste noi şi peste Darurile acestea ce sunt puse înainte...”) şi continuând cu dipticele. Fiecare din cele trei secţiuni este consacrata uneia din Persoanele Sfintei Treimi, iar anaforaua ca tot este adresată Tatalui[3].

În *Liturghia* Sf. Ioan Gură de Aur, după biecuvântarea apostolică, textul *Rugăciunii teologice*, rostit în taină de preot, este mai scurt: „Cu vrednicie şi cu dreptate este a-Ţi cânta Ţie, pe Tine a te binecuvânta, pe Tine a Te lăuda, Ţie a-Ţi mulţumi, Ţie a ne închina, în tot locul stăpânirii Tale; căci Tu eşti Dumnezeu negrăit şi necuprins cu gândul, nevăzut, neajuns, pururea fiind şi acelaşi fiind: Tu şi Unul-Născut Fiul Tău şi Duhul Tău cel Sfânt…” ş. c. l. Începutul anaforalei Sf. Vasile nu diferă mult de anaforaua Sf. Ioan Gură de Aur: „Cel ce eşti, Stăpâne, Doamne, Dumnezeule, Părinte Atotţiitorule, Cel închinat, vrednic şi adevărat şi drept şi cuvenit lucru este, pentru marea cuviinţă a sfinţeniei Tale, pe Tine a Te lăuda, Ţie a-Ţi cânta, pe Tine a Te binecuvânta, Ţie a ne închina, Ţie a-Ţi mulţumi, pe Tine a Te slăvi, Cel Ce singur eşti Dumnezeu cu adevărat, şi Ţie a-Ţi aduce această sjujbă duhovnicească a noastră, cu inimă înfrântă şi cu suflet smerit...” ş. c. l.[4]

O comparaţie între diferitele versiuni ale anaforalei sugerează scopurile marelui ierarh, dar şi modalităţile de a le atinge. Anaforaua provoacă unul din momentele liturgice esenţiale, în care se combină în chip fericit Sfânta Tradiţie cu Sfânta Scriptură pentru a transmite învăţătura ortodoxă autentică despre mântuire, a-L slăvi pe Dumnezeu şi a a-I aduce mulţumire pentru dragostea şi purtarea sa de grijă mereu actualizată în jertfa euharistică, să concentreze într-o formă teologico-dogmatică accesibilă şi convingătoare învăţătura despre Sfinta Treime[5]. De altfel, întreaga anafora este o profundă meditaţie despre fiinţa lui Dumnezeu, sensul existenţei umane, bunătatea şi măreţia lui Dumnezeu. Sf. Vasile a pus în textul prelucrat accente puternice de laudă, recunoştinţă şi mulţumire, chemând la acestea pe toţi credincioşii, mai ales că, iniţaial, după mărturiile existente, rugăciunea era rostită ca o cuvântare, ca o expunere, ca rugăciune publică[6].

Rugăciunea hristologică îl arată pe autorul omiliilor la *Facere (Hexaemeron)* şi al comentariilor la psalmi, al scrierilor dogmatice despre persoanele Sfintei Treimi şi al atâtor omilii în care lauda lui Dumnezeu se împleteşte cu mulţumirea şi slăvirea bunătăţii Sale. De altfel, textul rugăciunii se aseamănă cu o omilie care îşi dezvoltă axa ideilor şi imaginilor urmând momente din *Vechiul Testament* şi *Noul Testament* cu scopul de a reliefa binefacerile providenţei divine, începând de la momentul facerii lumii, al creării şi căderii omului, făgăduirea unui Mântuitor, continuând cu trimiterea profeţilor şi ajungând în vremea întrupării Mântuitorului din Sfânta Fecioară Maria, a propovăduirii Sale, a Sfintelor Patimi, a Învierii şi a Înălţării la cer, „pentru noi şi a noastră mântuire”. Sf. Ioan Gură de Aur, care a amintit în prima rugăciune de

pregătirea pentru mântuirea lumii în *Vechiul Testament*, se referă doar la desăvârşirea operei de mântuire în *Noul Testament* prin Fiul Său[7].

Cele nouă *Omilii* ale Sf. Vasile cel Mare la *Hexaemeron* au fost rostite când era preot (în 370 devine episcop), într-o săptămână din Postul Mare predicând câteodată şi de două ori într-o zi, dimineaţa şi seara. *Hexaemeronul* este un comentariu al versetelor 1-26 din *Facere*, operă neterminată, după cum se poate deduce din afirmaţia inserată în *Omilia a IX-a*, că va vorbi şi despre crearea omului, nepăstrându-se nici o cuvântare în acest sens. În aceste texte, Sf. Vasile dovedeşte o mare putere de pătrundere în tainele Creaţiei, deslușind în termeni accesibili, raţiunile puterii creatoare a lui Dumnezeu, contemplând slava Lui şi măreţia frumuseţilor din „facerea mâinilor Sale" (*Psalm* 18, v. 1). *Hexaemeronul* este un ghid creştin pentru înţelegerea Creaţiei, autorul combătând filozofiile Antichităţii despre geneza lumii cu solide argumente scripturistice şi raţionale, din dragoste pentru Dumnezeu, pe care Îl slăveşte pentru frumuseţea lumii create. Îi este propriu Sf. Vasile cel Mare un discurs înflăcărat, aprins de dorul înţegerii tainelor divinităţii, într-un amplu registru, care conţine o mare diversitate de nuanţe: fie că scrie, fie că ţine cuvântări, are în vedere *omul*, pe care îl povăţuieşte, într-un stil colocvial întemeiat pe ţesătura foarte fină a cunoaşterii duhovniceşti a textelor, pe dorinţa de a fi expresiv şi convingător, de a comunica aceeaşi ardere ipoteticului ascultător/cititor, de a mişca mintea şi sufletul deopotrivă. Textul e viu şi produce senzaţia de contemporaneizare a „vocii" autorului. Iată un pasaj din *Omilia I*: „ Aşadar, dacă lumea are un început şi a fost făcută, caută să afli cine i-a dat început şi cine este Creatorul! Dar, mai bine spus, ca nu cumva tu, căutând cu gânduri omeneşti, să te abaţi de la adevăr, Moisi ţi-a luat-o înainte cu cele ce ne-a învăţat punând ca o pecete şi ca un talisman în inimile noastre numele cel de preţ al lui Dumnezeu, zicând: *Întru început a făcut Dumnezeu*... Dumnezeu, fericita fire, îmbelşugata bunătate, Cel dorit de toţi cei înzestraţi cu cuvânt şi raţiune, frumuseţea cea mult dorită, începutul existenţelor, izvorul vieţii, lumina cea spirituală, înţelepciunea cea neapropiată. Acesta *a făcut întru început cerul şi pământul*."[8] Cunoaşterea lui Dumnezeu din făpturi constituie argumentul cu care combate teoriile contemporane lui cu privire la pricina şi scopul Creaţiei: „Din frumuseţea celor văzute să înţelegem pe Cel Care e mai presus de frumuseţe iar din măreţia celor care cad sub simţurile noastre şi din corpurile acestea mărginite din lume, să ne ducem cu mintea la Cel nemărginit, la Cel mai presus de măreţie, Care depăşeşte toată mintea cu mulţimea puterii Sale. E drept, nu cunoaştem natura existenţelor, dar este atât de minunat cât ne cade sub simţuri, încât mintea cea mai ascuţită se vădeşte a fi neputincioasă în faţa celei mai mici fapturi din lume, fie pentru a o descrie cum se cuvine, fie pentru a da laudă cuvenită Creatorului, Căruia se cuvine toată slava, cinstea şi puterea în vecii vecilor. Amin."[9] Părintele Ioan G. Coman făcea observaţia că în *Omilii la Hexaemeron* Sfântul Vasile „schiţează o cosmologie cu bază biblică, fără a neglija datele ştiinţifice din vremea lui, câte i-au fost accesibile şi fără a renunţa la observaţiile personale şi la o seamă de critici adresate cutărei teorii sau atitudini"[10]. Puţini au vorbit cu atâta dragoste despre om, fiinţă neputincioasă cu trupul, dar puternică prin raţiune, o forţă uriaşă, pe care o consideră chiar chipul lui Dumnezeu în om, în timp ce asemănarea, care se dobândeşte prin silinţa noastră, se face din bunătate, blândeţe, neţinere de minte a răului, dragostea faţă de fraţi[11].

Anaforaua Sfântului Vasile cel Mare concentrează dreapta învăţătură despre Sfânta Treime, în conturarea căreia a avut un rol hotărâtor. Răspândirea şi fixarea ei prin Sfânta Liturghie au dat roade, mijlocul acesta binecuvântat creând un cadru propice de înţelegere, de trăire duhovnicească a adevărului. Nu din studii, nu din sofisticate tratate, ci din practica liturgică, sub povăţuirea Duhului Sfânt, chemat în a treia rugăciune din cadrul anaforalei, a înţeles mulţimea credincioşilor adevărul revelat. Spunea Otto Bardenhewer: „El a trasat liniile fundamentale, înlăuntrul cărora ceilalţi doi capadocieni, fratele său Grigorie de Nyssa şi Grigorie de Nazianz, au dus mai departe construcţiile lor"[12].

Învăţăturile greşite răspândite de unii în epocă puteau pătrunde şi în textul liturgic, denaturând înţelegerea tainei Sfintei Treimi. Lupta Sf. Vasile a fost cu gândirea teologică strâmbă, erezia, străduindu-se să demonstreze, cu argumente peremptorii, că Dumnezeu este Unul şi în acelaşi timp întreit în Persoane, că nici unitatea nu este contrară vieţii personale şi deci tripersonale şi nici treimea Persoanelor nu este contrară unităţii Lui[13]. A avut de luptat cu Marcel de Ancyra, adeptul lui Sabelie şi continuatorul lui, care susţinea că cele Trei Persoane divine sunt numai trei momente ale aceluiaşi ipostas dumnezeiesc. Pe de altă parte, cu arienii, care susţineau că Fiul şi Sfântul Duh nu sunt de o fiinţă cu tatăl, ci sunt creaturi ale Lui. *Răsturnarea/Respingerea Apologiei lui Eunomiu* sau *Contra/Împotriva lui Eunomiu* este prima scriere de apărare a dogmei Sfintei Treimi, alcătuită între 363-365[14]. Pe la 361, pierzând scaunul episcopal, din cauza rătăcirii sale arianiste, Eunomiu a venit la Constantinopol şi a publicat o scriere cu titlul **Apologia**, în care susţinea neidentitatea Fiului cu Tatăl, imposibilitatea existenţei nenaşterii şi naşterii în acelaşi timp în fiinţa lui Dumnezeu, că, dacă Fiul este născut, nu poate fi Dumnezeu pentru că lui Dumnezeu îi este proprie nenaşterea. Teologia, numită mai târziu şi *Tehnologie* de către Eunomiu, este transformată într-o suită de elemente silogistice care produc confuzii dintre cele mai grave. În primul rând, sunt confundate însuşirile fiinţei şi proprietăţile ispostasurilor, apoi între nenaştere şi nedevenire. De aici, concluzia falsă la care

ajunge că ființa Fiului este supusă devenirii ca urmare a nașterii.

Cu o impecabilă logică a demonstrației, Sf. Vasile arată în prima carte absurditatea identificării ființei lui Dumnezeu cu nenașterea sau nedevenirea, în a doua carte lămurește deosebirea dintre naștere și devenire (facere) în Dumnezeu în ce privește Fiul, iar în a treia vorbește despre dumnezeirea Sfântului Duh. Ființa lui Dumnezeu nu poate fi definită printr-o însușire. „Nu există atribut care să fie în stare să cuprindă și să vestească toată ființa lui Dumnezeu", spune Sfântul Vasile[15]. Confuzia lui Eunomiu avea ca sursă folosirea termenilor de nenăscut și născut aplicați ființelor și nu termenii biblici de Tată și Fiu, care arată deoființimea Fiului cu Tatăl, dar și deosebirea dintre cele două Persoane ale Sfintei Treimi. Supralicitând raționamentul filosofic, spune Părintele D. Stăniloae, Eunomiu „voia să destrame Treimea, adică pe Dumnezeu cel persoanl, dat fiind că un Dumnezeu personal nu poate fi monopersonal", și „nu putea cugeta persoana decât avându-și o natură despărțită a sa, ca la creaturi, unde domnește legea mărginirii, în virtutea căreia cel ce se naște poate mărgini mai departe pe cele din care se naște, însuși timpul susținând această continuă despărțire și adunare a celor mărginite, care nu-și pot afla desăvârșirea decât când se vor aduna în Dumnezeu, unde nu este împărțire și mărginire"[16].

În partea a treia, dumnezeirea Duhului Sfânt este dovedită prin faptul că în Sfânta Scriptură este înfățișat întotdeauna ca subiect care îndumnezeiește, nu ca unul care este îndumnezeit de cineva de rang superior. „Căci creatura, spune Sf. Vasile, are sfințirea ca răsplată a înaintării în a bineplăcea lui Dumnezeu, dar folosindu-se prin fire de libertate, se poate să se aplece spre ambele părți, spre alegerea binelui și răului. Dar Duhul Sfânt este izvorul sfințeniei. Ele este numit și bun și Domn, ca și Tatăl și Fiul. Din toate acestea este vădit că identitatea de numiri arată nu o înstrăinare după fire, ci o unitate cu Tatăl și Fiul"[17].

Înainte de tratatul *Despre Sfântul Duh*, Sf. Vasile a scris o serie de lucrări în care, de asemenea, combate rătăcirile din vremea lui[18]. În toate, aceeași înflăcărată luptă pentru adevăr și Ortodoxie, sprijinită pe o credință neclintită în Dumnezeu, cum însuși mărturisește într-o epistolă: „Căci chiar dacă între noi au fost unele lucruri regretabile, îi scrie lui Eustațiu, mă pot lăuda în Domnul că eu niciodată n-am avut opinii greșite despre Dumnezeu, nici n-am gândit în alt fel, încât să trebuiască mai târziu să-mi schimb credința. Dimpotrivă, am păstrat în mine, adâncind-o, aceeași învățătură pe care am primit-o de la răposata mea mamă și de la bunica mea Macrina. Această credință n-am modificat-o nici mai târziu, când m-am maturizat, ci doar am adâncit-o, dar pe linia pe care mi-au transmis-o părinții de la început. Ca și sămânța, care din mică se face mare, prin creștere, dar în ființa ei rămâne aceeași și soiul ei nu se schimbă, ci prin dezvoltare se desăvârșește, tot așa înțeleg că și învățătura mea despre Dumnezeu s-a adâncit și s-a desăvârșit pe măsură ce am crescut, încât cea de azi a luat locul celei de atunci, dar în fond e aceeași"[19].

Când spunem astăzi „Slavă Tatălui și Fiului și Sfântului Duh!", nu ne aducem întotdeauna aminte în ce împrejurări dramatice s-a impus această doxologie ca un adevăr incontestabil despre consubstanțialitatea persoanelor Sfintei Treimi, ca expresie a iubirii, laudei și mulțumirii noastre către Sfânta Treime. În contextul răspândirii ereziei pnevmatomahilor, Sf. Vasile cel Mare, care se bucura de mare cinste din partea credincioșilor, ca și contemporanii lui Sf. Grigorie Teologul, Sf. Ioan Gură de Aur, a scris tratatul *Despre Sfântul Duh*, în care expune învățătura despre Sfântul Duh ca a treia persoană a Sfintei Treimi în esența și locul ei în dumnezeire, dar și în lucrarea sa în lume, în iconomia mântuirii și în viața credincioșilor. Adepții lui Eustațiu de Sebasta susțineau, în linie ariană, alături de anomei, că Duhul Sfânt este creatură, duh slujitor, asemenea îngerilor și că deosebirea ar fi numai de treaptă. O vreme, Sf. Vasile, pentru a evita dezbinările în Biserică, menține bunele relații cu Eustațiu, dar, la un moment dat, ajunge să-l numească nici mai mult, nici mai puțin căpetenia ereziei pnevmatomahilor[20], deși Eustațiu semnase epistola de apărare a Sfântului Duh, redactată de Sf. Vasile în genul unei mărturisiri de credință în anul 373[21]. O serie de calomnii, legate chiar de mărturisirea sa în legătură cu Sfântul Duh, l-au determinat să pună lucrurile la punct o dată pentru totdeauna. La 7 septembrie 374, împreună cu credincioșii din Cezareea Capadociei și horepiscopii din toate părțile provinciei, sărbătorea pe Sf. Eupsihie. Îl invitase și pe Amfilohie, episcopul de Iconiu, care mai fusese în Cezareea și care lăsase atunci o impresie deosebită[22]. După doxologia de formă tradițională „Slavă Tatălui prin Fiul în Sfântul Duh!", a urmat citirea psalmilor și o altă formulare doxologică, pe care Sf. Vasile a cântat-o împreună cu tot poporul - „Slavă Tatălui și Fiului și Sfântului Duh!" Unii dintre invitați au fost surprinși, acuzându-l de introducerea unor inovații și că pune pe aceeași treaptă Sfântul Duh cu Tatăl și cu Fiul. Însuși episcopul Amfilohie, prietenul său, îl îndeamnă să dea o explicație a doxologiei pe care o auzise, să scrie o lucrare de lămurire, pentru a le fi de folos celor nedumeriți sau să-i apere pe cei care îl vizitau[23]. Ca urmare, Sf. Vasile va alcătui, sub forma unei scrisori în care se adresează lui Amfilohie, un tratat despre a treia Persoană a Sfintei Treimi. Începută în anul 374, imediat după sărbătoarea Sf. Eupsihie, lucrarea este terminată în anul următor, după cum îi vestește lui Amfilohie într-o scrisoare[24].

Structura lucrării dezvoltă, de fapt, structura tripartită a anaforalei, numai că sensul polemic orientează atenția spre analize ale unor stări, idei eretice care îndepărtează credincioșii de limpezimile

dogmatico-liturgice ale rugăciunilor anaforalei. În partea I (cap. 2-5) combate erezia lui Aetius, care, apelând la aceleaşi tipuri de sofisme ca Eunomiu, susţinea că Fiul nu e de aceeaşi substanţă cu Tatăl, că afirmaţia Sf. Pavel „toate vin de la Tatăl, prin Fiul, în Sfântul Duh" (I **Corinteni** 8, 6) ar indica deosebirea de natură şi inegalitatea dintre Persoanele Sfintei Treimi. Analizând filologic, cu un simţ foarte fin al nuanţelor semantice, prepoziţiile *de la/din (ἐκ), prin (διά),* în *(ἐν)*, pe care le inerpretau greşit ereticii, Sf. Vasile demantelează afirmaţiile lor. Sunt pagini prin care Sf. Vasile se arată precursor al hermeneuticii, ca disciplină de interpretare şi reconstituire filologico-semantică a textului biblic. Acuitatea şi profunzimea interpretărilor sunt dublate de calităţile „interpretului" celor cereşti, sprjinite pe o fierbinte dragoste de adevăr şi o credinţă nestrămutată în Dumnezeu Cel Unul şi Adevăratul, întreit în Persoane. Gândirea teologică a Sf. Vasile, *forma mentis*, se revelează ca o structură centrată pe Sfânta Treime. De aici construcţia triadică a anaforalei şi a acestui tratat reprezentativ pentru opera sa.

În partea a doua a tratatului *Despre Sfântul Duh* (cap. 6-8), dedicată Fiului, Sf. Vasile, în aceeaşi linie hermeneutică, reafirmă egalitatea Fiului cu Tatăl, după dreptarul stabilit la Sinodul I de la Niceea, apoi demonstrează (cap. 7-8), printr-o mare varietate de exemple scripturistice, că prepoziţiile folosite pentru a caracteriza lucrarea Tatălui sunt folosite şi pentru Fiul, uneori alternativ, chiar în acelaşi context.

În partea a treia (cap. 9-29), face o expunere a învăţăturii corecte despre Duhul Sfânt, apelând la citate din Sfânta Scriptură şi din Sfinţii Părinţi pentru a-i combate pe cei care negau divinitatea Sfântului Duh şi consubstanţialitatea cu Tatăl şi Fiul. Esenţa învăţăturii despre Duhul Sfânt este aceea că principiul a tot ceea ce există este Dumnezeu Tatăl, inclusiv Fiul şi Duhul Sfânt. Tatăl este nenăscut, Fiul născut, Duhul Sfânt purces. Despre purcedere ca proprietate a Persoanei a treia a Sfintei Treimi a vorbit însă mai pe larg Sf. Grigorie de Nazianz (*Cele 5 Cuvântări teologice, Cuvântarea a cincea***)**. Când se va ţine Sinodul al doilea la Constantinopol (381), dreapta învăţătură despre Sfântul Duh avea să triumfe iar articolul 7 al *Simbolului Credinţei* (la Niceea formulat scurt, fără numirea proprietăţii esenţiale, *purcederea* – „Şi-ntru Duhul Sfânt.") va fi redactat după temele principale din tratatul *Despre Sfântul Duh*: Duhul Sfânt este dătătorul de viaţă şi sfinţitorul, purcede din Tatăl, este de aceeaşi natură cu Tatăl şi Fiul, a grăit prin prooroci.

Atitudinea neînfricată în apărarea Ortodoxiei a Sfântului Vasile cel Mare a avut un ecou favorabil în epocă, câştigându-şi renumele de „stâlp al Ortodoxiei". „Vasile, spunea Sfântul Atanasie cel Mare, este gloria Bisericii; el se luptă vitejeşte pentru adevăr şi îi învaţă pe cei ce au nevoie de aceasta"[25].

Ne învaţă şi pe noi, ca şi cum ar fi un contemporan al nostru, învăţătura lui biruind rătăcirile de multe feluri ale vremii, încât, având preţuirea pentru povăţuitorul către cele cereşti, să îl rugăm din toată inima pe iubitorul de Dumnezeu: Sfinte Mare Ierarhe Vasile, roagă-te lui Dumnezeu pentru noi!

Note:

1. Apud Sfântul Vasile cel Mare, *Scrieri,* în *Părinţi şi scriitori bisericeşti***,** vol. 17, traducere, note şi indici de Pr. D. Fecioru, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 1986, p. 30 şi urm.
2. V. Ciprian Streza, *Este Sfântul Vasile cel Mare autorul Liturghiei ce îi poartă numele? Argumente interne pentru paternitatea vasiliană din Rugăciunea teologică a acestui text euharistic***,** în „Revista Teologică", serie nouă, anul XVII (89), nr. 3, iul.-sept., 2007, pp. 248-273; *Cultul creştin al capadocienilor din sec. IV între improvizaţiee şi text scris. O chestionare a scrierilor Sf. Vasile cel Mare*, în „Revista Teologică", serie nouă, anul XVI (88), nr. 1, 2006, pp. 33-42; *Liturghia Sf. Vasile cel Mare şi a Sf. Ioan Gură de Aur. Textele liturgice principale ale ritului bizantin*, în „Îndrumătorul bisericesc", Sibiu, 2007, pp. 130-150.
3. Pentru un comentariu mai amplu, v. Ciprian Streza, *Anafora a Sfantului Vasile cel Mare. Istorie. Text. Analiza comparata. Comentariu liturgic*, Ed. Andreiana, Sibiu, 2006.
4. O schiţă istorică şi comparativă face Pr. Petre Vintilescu în *Liturghiile bizantine privite istoric în structura şi rânduiala lor***,** Buc., Tipografia Cărţilor bisericeşti, 1943, p. 82 şi urm.
5. V. Ciprian Streza, *Este Sfântul Vasile cel Mare autorul Liturghiei...?,* cit. supra, p. 249.
6. Iustin Martirul şi Filozoful, *Apologia* I, cap. LXVI, 5.
7. O analiză a rugăciunilor găsim la Pr. Petre Vintilescu, *Op. cit.*, p. 89, cu această concluzie: „De altfel, în ambele liturghii, obiectul principal al mulţumirii din rugăciunea a doua euharistică este mântuirea lumii prin Domnul nostru Iisus Hristos. De aceea, ea este cunoscută sub numele rugăciune hristologică, care corespunde mai deplin celei din Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur".
8. *PSB*, vol. 17, *cit. supra*, p. 73
9. *Ibidem*, p. 83.
10. Pr. Ioan G. Coman, *Personalitatea Sfântului Vasile cel Mare. Profil istoric şi spiritual (330-379), în vol Sfântul Vasile cel Mare. Închinare la 1630 de ani.* Ed. a II-a revăzută, adăugită şi îngrijită de Emilian Popescu şi Adrian Marinescu. Editura Basilica, Buc., 2009, p. 42.
11. Sf. Vasile cel Mare, *Cuvântul I despre facerea omului*, 7, *în Cuvinte puţine oarecare din ceale multe ale Părinţilor noştri Vasile cel Mare şi Grigorie Cuvântătorul de Dumnezeu***,** tălmăcite din limba elinească de Grigorie Mitropolitul Ungrovlahiei, 1826.
12. Apud Preot Dumitru Stăniloae, *Învăţătura despre Sfânta Treime în scrierea Sfântului Vasile Împotriva lui Eunomiu***,** în vol. *Sfântul Vasile cel Mare. Închinare la 1630 de ani...,* cit. supra, p. 82.
13. V. Pr. Dumitru Stăniloae, *Ibidem*, p. 82 şi urm.
14. Pr. Cicerone Iordăchescu, *Istoria vechii literature creştine*, vol II, Ed. Moldova, Iaşi, 1996, p. 10.
15. *Împotriva lui Eunomiu*, Cartea I (*PG* XXIX, 553). Deosebirea dintre fiinţă şi lucrări o regăsim şi în *Epistola 234***:** "Căci lucrările sunt diferite, pe câtă vreme fiinţa este simplă, iar noi putem afirma că din lucrări îl cunoaştem pe

Dumnezeu, pe când de fiinţa Lui nu suntem în stare să ne apropiem, pentru că lucrările Lui sunt cele care coboară spre noi, pe când fiinţa Lui rămâne inaccesibilă". (*PSB*, vol 12, traducere, note şi indici de Pr. Prof. Dr. C. Cornițescu şi Pr. Prof. Dr. Teofdor Bodogae, Buc., Ed. IBMBOR, p. 483.

16. Pr. Dumitru Stăniloae, *Op. cit.*, p. 87. O caracterizare expresivă, succintă a deosebirii dintre concepţia eretică a lui Eunomiu şi teologia Sf. Vasile, găsim în acelaşi loc, p. 93: „Sfântul Vasile dovedeşte din nou o gândire personalistă, în vreme ce Eunomiu, una naturistă".

17. *Împotriva lui Eunomiu*, Cartea III (*PG* XXIX, 656).

18. În vol. *Sfântul Vasile cel Mare. Închinare la 1630 de ani, cit. supra*, se găsesc mai multe studii care cercetează învăţătura Sf. Vasile cel Mare despre Sfântul Duh, semnate de: Pr. Dumnitru Stăniloae, Pr. Ioan Chirvasie, Pr. Constantin Cornițescu, Pr. Ştefan Alexe, Pr. Doru Costache, Pr. Ioan G. Coman. Vezi, pentru o trecere în revistă a lucrărilor premergătoare tratatului, dar şi cele concomitente sau posterioare: Pr. Ioan Chirvasie, *Învăţătura despre Sfântul Duh la Sfântul Vasile cel Mare, loc. cit.*, p. 101 şi urm.

19.*Epistola 223. Către Eustaţiu*, în *PSB*, vol. 12, cit. supra, p. 464.

20. *PSB*, vol 12, *cit. supra*, p. 544 **:** „El prigoneşte acum credinţa aceea pe baza căreia a fost primit (la episcopat – n. n., O. M.), luptă împreună cu cei ce anatemizează formula niceeană şi susţine cu tărie erezia pnevmatomahilor [...] astfel se anulează harul care I s-a dat de episcopii de atunci" (*Epistola 263*). În aceeaşi epistolă, vorbeşte de lupii îmbrăcaţi în pele de oaie, care sfâşie turma lui Hristos şi care fac mai mult rău decât duşmanii declaraţi ai unităţii Bisericii: „... neobrăzata şi nerușinata erezie a arienilor, care s-a rupt pe faţă de trupul Bisericii, persistă în rătăcirea ei şi nu tulbură atât de mult, încât nelegiuirea lor e cunoscută tuturora. În schimb , cei îmbrăcaţi în piele de oaie şi care prezintă o înfăţişare liniştită şi blândă sfâşie fără milă turma lui Hristos, întrucât provin din rândurile noastre, uşor provoacă pierdere în inimile celor mai simpli, aceştia sunt primejdioşi şi greu de ocolit". (p. 542 şi urm.)

21. *Ibidem*, p. 306 şi urm.: „...Este necesar să mai precizăm că trebuie să fugim şi de aceia care părăsesc rânduiala lăsată de Domnul şi pun fie pe Fiul înaintea Tatălui, fie pe Duhul Sfânt înaintea Fiului, atacând deschis dreapta credinţă. Căci datori suntem să păstrăm neatinsă şi nesmintită rânduiala pe care am primit-o chiar din gura Mântuitorului, atunci când a zis: «Mergând învăţaţi toate neamurile botezându-le în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh»" (*Epistola 125*).

22. *Ibidem, Introducere*, p. 7.

23. *Despre Sfântul Duh***,** în *PSB***,** vol. 12, *cit. supra*, p. 19: „Nu de mult, pe când mă rugam cu poporul, slăvind pe Dumnezeu Tatăl în două feluri, când cu Fiul împreună cu Duhul Sfânt, când prin Fiul în Duhul Sfânt, ne-au acuzat unii din cei de faţă că folosim cuvinte străine şi, în acelaşi timp, contradictorii. Tu, mai ales pentru folosul acelora, iar, dacă boala este fără remediu, pentru a-i feri pe cei cu care întreţin realţii, ai cerut să fie formulată clar învăţătura despre aceste sensul acestor expresii".

24. *Epistola 231***: „**Cartea *Despre Sfântul Duh* a fost scrisă de mine şi acum e gata după cum ştii, dar fraţii care se află lângă mine m-au oprit să o trimit scrisă pe hârtie şi mi-au spus că au instrucţiuni de la Frăţia Ta s-o scrie pe pergament. Şi ca să nu pară că mă împotrivesc poruncilor pe care le-ai dat, am aşteptat până acum şi ţi-o voi trimite mai târziu, dacă aflu pe cineva în stare să vină până acolo. Adio, şi curaj. Roagă-te lui Dumnezeu pentru mine – şi Dumnezeu să te păzească cu puterea Lui întru bucuria noastră şi a Bisericii Lui!" (*PSB*, vol. 12, *cit. supra*, p. 479).

25. Sf. Atanasie cel Mare, *Epistola către Paladiu*, apud *PSB*, vol. 12, *cit. supra*, p. 9.

Bibliography:

1. Coman, Pr. Ioan G., *Personalitatea Sfântului Vasile cel Mare. Profil istoric şi spiritual (330-379), în vol Sfântul Vasile cel Mare. Închinare la 1630 de ani.* [*The Personality of Saint Basil the Great. A Historical and Spiritual Profile (330-379),* in *Saint Basil the Great. Worship after 1630 years]*. Ed. a II-a revăzută, adăugită şi îngrijită de Emilian Popescu şi Adrian Marinescu. Editura Basilica, Buc., 2009.

2. Iordăchescu, Pr. Cicerone, *Istoria vechii literature creştine (History of Old Christian Literature)*, vol II, Ed. Moldova, Iaşi, 1996.

3. Streza, Ciprian, *Este Sfântul Vasile cel Mare autorul Liturghiei ce îi poartă numele? Argumente interne pentru paternitatea vasiliană din Rugăciunea teologică a acestui text euharistic (Is Saint Basil the Great the author of the Liturgy bearing his name? internal arguments for the Basilian paternity in the theological Prayer of this Eucharistic text)***,** în „Revista Teologică", serie nouă, anul XVII (89), nr. 3, iul.-sept., 2007.

4. Idem, *Cultul creştin al capadocienilor din sec. IV între improvizaţie şi text scris. O chestionare a scrierilor Sf. Vasile cel Mare (The Christian cult of the Cappadocians in the 4th century between improvisation and written text. A look into the writings of St. Basil the Great)*, în „Revista Teologică", serie nouă, anul XVI (88), nr. 1, 2006.

5. Idem, *Liturghia Sf. Vasile cel Mare şi a Sf. Ioan Gură de Aur. Textele liturgice principale ale ritului bizantin (The Liturgy of St. Basil the Great and of St. John, the Golden Mouth. The main liturgical texts of the Byzantine rite)* , în „Îndrumătorul bisericesc", Sibiu, 2007.

6. Idem, *Anaforaua Sfantului Vasile cel Mare. Istorie. Text. Analiza comparata. Comentariu liturgic (The Anaphora of St. Basil the Great. History. Text. Comparative analysis. Liturgical comment)*, Ed. Andreiana, Sibiu, 2006.

7. Vasile cel Mare, *Cuvântul I despre facerea omului*, 7, *în Cuvinte puţine oarecare din ceale multe ale Părinţilor noştri Vasile cel Mare şi Grigorie Cuvântătorul de Dumnezeu (First word on man's genesis*, 7, in *Few random words of the many belonging to our Priests Basil the Great and Gregory the Great)***,** tălmăcite din limba elinească de Grigorie Mitropolitul Ungrovlahiei, 1826.

8. Vintilescu, Pr. Petre, *Liturghiile bizantine privite istoric în structura şi rânduiala lor (A historical look into the structure and ceremonial of Byzantine Liturgies)***,** Buc., Tipografia Cărţilor bisericeşti, 1943.